

SALAMANKEZI I SORBONEZI U DUBROVNIKU

Prilog etimologiji naših političkih naziva

O malo se kojim našim novijim političkim terminima toliko pisalo kao o nazivima »salamankezi« i »sorbonezi«, koji se, koliko mi je poznato, spominju prvi put u dokumentima zadnje četvrtine 18. st. i označuju dvije stranke dubrovačke vlastele.¹ Kriterij, po kojem su se vlastela okupljala oko tih stranaka ili bolje »konsorterija«,² nije do sada bio točno ustanovljen, jer nijedan dosadašnji istraživač nije proučio te riječi u vezi sa razvojem tih stranaka, s onim, što su te riječi konkretno u Dubrovniku značile u doba krize dubrovačkog vlasteoskog staleža u vezi s dubokim promjenama u strukturi dubrovačkog dru-

¹ U Državnom arhivu u Dubrovniku (DAD) nalazi se Arhiv obitelji Basiljević (*Bassegli*) (AB) i Arhiv obitelji Basiljević-Gučetić (*Bassegli-Gozze*) (ABG). U pismu od 4. svibnja 1781., koje Kata Basiljević piše sinu Tomu u Italiju, spominje bez ikakvih naročitih objašnjavanja neprijateljski »partito dei Sorbonesi«. Kako je Tomo otišao iz Grada mjesec dana ranije, očito je, da je termin »sorbonez« bio barem od 1781. god. u upotrebi, ako ne i prije. Radi se o »salamankeškoj« obitelji, pa ona vlastitu stranku naziva »nostro partito« u pismu od 16. lipnja 1783. (AB, C-2, 9, pisma 3. i 50).

Svakako je taj naziv uvredljiv, pa su stoga riječ »salamankez« vjerojatno izmislili protivnici. Na nesreću, koliko mi je poznato, ni u jednom javnom arhivu ili biblioteci ne postoje rukopisi porijeklom iz sorboneških obitelji iz 1781. ili ranije. Spisi Jera Natalića u DAD pisani su u doba Austrije. On ne daje gornja imena stranaka. Bit će, da je naziv »salamankez« nastao kasnije, jer je logično, da se nezadovoljnici najprije organiziraju, a zatim oni, kojima njihov otpor smeta. Po prvi put sam našao taj naziv u Fortisovu pismu Mihu Sorkočeviću od 23. lipnja 1785. (*Arhiv obitelji Bizzarro, DAD*), gdje mu za neku talijansku groficu javlja, da je salamankeški raspoložena, kako bi Miho razumio, da se radi o dami, koja mnogo drži do starine svoje plemićke titule. U *ABG* čuva se pismo M. Sorkočevića nećakinji Deši iz Padove od 9. prosinca 1786., u kome piše, kako je neki njegov znanac vjerio kćer za g. Alvisetta Mocenigo »che è quanto a dire il più ricco Salamanchese«. Kako je Miho u to doba bio u svadi s većinom u svojoj stranci, nije čudo, što je taj izraz upotrebio.

² L. Vojnović, »Salamankezi i Sorbonezi«, *Dubrovački list* II., Dubrovnik, 1925., broj 22.

štva, koje datiraju još iz vremena davno prije potresa, a naročito su postale akutne od polovine 18. st. Drugim riječima, nije bilo paralelizma u proučavanju riječi i pojma (*Wort und Sache*).

Prvi ozbiljniji sukobi unutar dubrovačke vladajuće klase zbivaju se krajem 1762. i početkom 1763. god., kad nije mnogo falilo da dođe do potpune anarhije, i kontinuitet vlasti je teškom mukom očuvan.³ Na osnovu različitih, često protuslovnih izvještaja o toj napetosti, koja je po nekima trajala 6 mjeseci, i na osnovu škrte arhivske građe suvremenih dokumenata privatne provenijencije može se reći, da je u to doba pukao rascjep u stranci »stare« vlastele (za koju nema potvrde da ih već tada protivnici nazivaju »salamankezima«) zbog pokušaja uvođenja diktature od strane jedne njene skupine. Samovolja sedmero braće Sorkočevića, koji su uz pomoć bliže i dalje rodbine i prijatelja u vijećima Republike organizirali »glasačku mašinu« i provodili svoju volju ne samo na štetu »nove«, nego i dijela »stare« vlastele, izazvala je približavanje nezadovoljnih »starih« k »novima«. Nakon nekoliko mjeseci žestokih stranačkih borba, koje su se iz Dvora prenijele i na trgove, i pošto je došlo do skoro potpunog bezvlada, jer se organi vlasti za novu 1763. godinu nisu mogli bez kvoruma birati, a stari djelomično nisu više funkcionirali, došlo je do kompromisa i ustavne reforme iz 1763. Po njoj je zaveden novi sistem biranja nekih organa vlasti, kako bi se mogućnost oligarhije odstranila ili barem smanjila. Na neke se časti dolazilo ždrijebom (*»sorteggio«*), na neke kombinacijom ždrijeba i glasanja, dok je za neke zadržan stari sistem glasanja. Reforma nije dovela u pitanje postojanje stranaka među vlastelom, jer se na najvažnije položaje i dalje dolazilo glasanjem ili kombinacijom (između trojice na sreću izvučenih imena birao se jedan kandidat glasanjem). No ipak, reforma je onemogućila oligarhične težnje odredbom, po kojoj su u Senatu kod biranja magistrata samo tri člana iste obitelji (tri brata ili otac i dva sina) imali pravo glasa. U nekim posebnim slučajevima, kad je po zakonima trebao za donošenje pravovaljane odluke veći broj glasova od obične većine (2/3, 3/4 ili 7/8, t. zv. *stretture*), samo su dva člana jedne obitelji smjela glasati.⁴ Time su nastali povoljni uvjeti, da se »stari« opet vrate k svojim, nakon privremenog saveza s »novima«, i da ovako polarizirana vlasteoska vijeća budu i dalje pozornica žestokih stranačkih borba, koje su ponekad prelazile i u fizička obračunavanja.⁵ Još 1793., nakon zadnje ustavne reforme iz 1791., kojom su se salamankezi, sada u defanzivi, nastojali obraniti od sorboneške većine, još su uvijek po-

³ Zahvaljujem dr. Vinku Foretiću, upravitelju *DAD*, koji mi je ljubazno stavio na uvid poglavlje u vezi s tim neredima iz *Povijesti Dubrovačke republike*, koju piše.

⁴ V. Vj. Jelavić, »O dubrovačko-francuskim odnosima u god. 1756–1776«, *Glasnik Zemaljskog muzeja B. i H.*, XVI, Sarajevo, 1906., 517–553. – K. Vojnović, »Sudbeno ustrojstvo Republike dubrovačke«, *Rad 115*, Zagreb 1893., osobito str. 8–10.

⁵ Na pr. u proljeće 1781. V. o tome u dodatku djela S. Razzi, *La storia di Ragusa*, Dubrovnik 1903., koji je sastavio, ne citirajući arhivsku gradu, J. Gelcich (str. 268).

stojala među vlastelom dva nepomirljiva tabora.⁶ Iako su burni događaji u vezi s Francuskom revolucijom bili već tada pripremili teren za pregrupiranje po vanjskopolitičkoj i ideološkoj orijentaciji (koja nije bez veze s ulogom pojedine obitelji u dubrovačkoj privredi), pa se grupacije od krize 1797. god. do Pada temelje na novim kriterijima,⁷ ipak je ranija podjela imala duboko korijenje, pa je još 1816. nepotpisani austrijski izvjestitelj (po svoj prilici Inoćenco Čulić) smatrao za potrebno, da, pišući karakteristike tada žive dubrovačke vlastele oba spola, dijeli vlastelu po starom kriteriju (posebno su navedeni salamankezi – 28 naslova, a zatim sorbonezi – 42 naslova).⁸ Tradicija tih rivaliteta trajala je i dalje, duboko u 19. st., sa prizvucima jedne dokraja neiživljene polemike. Iz jednog odlomka engleskog putopisca W. F. Wingfielda razabira se, da su potomci sorboneza, kojih je tada bilo veoma mnogo, pred njime anahronistički branili svoju »stvar« i dokazivali, kako su oni, usprkos svega, imali više prava na častan naslov »dubrovačkog vlastelina«.⁹

Navedena zbirka karakteristika iz 1816. pokazuje kriterij, po kome su se vlastela dijelila na salamankeze i sorboneze. Svi članovi svih rodova neke obitelji samo su jedno od toga dvoga. Salamankezi su svi Basiljević-Gučetići, Đurđevići (obje grane Giorgi-Bona i Giorgi-Bonda), Gradići, Pucići, Ranjine, Rastići i Tudiševići. Sorbonezi su svi Bunići, Boždari, Kabužići, Crijevići, Getaldići, Menčetići, Natalići, Sarake, Džamanjići i Zlatarići. Jedina iznimka su Sorkočevići i Gučetići, među kojima ima pripadnika jedne i druge stranke, ali uvijek je cijeli rod na istoj strani. Kako je istaknuti frankofil Antun Sorkočević obilježen kao salamankez (a slično i mnogi drugi frankofili), i kako frankofila ima i u drugoj stranci, jasno je, da se mora odbaciti dosadašnje mišljenje, po kome bi ova podjela bila nastala iz ideoloških razloga (konservativci-liberali, odnosno reacionari i naprednjaci). Moglo bi se pretpostaviti,

⁶ U Arhivu Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku postoji 4. govor održan u t. zv. Akademiji Miha Sorkočevića. Nepoznati autor piše (1793. god.), da još uvijek postoji glupi »pregiudizio, che dividendo in due partiti irreconciliabili la nostra Nobiltà, è stato la rovina della nostra patria.« Taj govor objavit će u IV. sv. *Radova Instituta JAZU u Zadru*.

⁷ V. L. Vojnović, *Pad Dubrovnika, I-II*, Zagreb 1908; V. Vuletić Vukasović, »Bilješke o strankama u Dubrovniku početkom 19. vijeka«, *Srd*, Dubrovnik 1908; Z. Muljačić, »Istraga protiv 'jakobinaca' 1797. god. u Dubrovniku«, *Anal. Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, II., Dubrovnik 1953, 235–252.

⁸ Državni arhiv u Zadru (*DAZ*), *Miscell.* XVII, br. 16, str. 1–89, indeks. Spis nije potpisan. Kasnije je netko olovkom dodao uz naslov prvog dijela »*Nobili Salamanchesi*«: »L'elenco è dell'anno 1816.« U istom fondu pod br. 39 nalaze se, većinom potpisana, 44 *Tajna pisma fra Inocenca Čulića iz Dubrovnika, upravljena šegu pohrajske policije u Zadru od god. 1817. do god. 1844.*, gdje se za neke ličnosti iz gornjeg popisa daju potpuno identični ili veoma slični podaci. Gotovo je sigurno, da je I. Čulić sastavio i spomenute karakteristike, samo ih je nečija druga ruka prepisala. Na ovaj je spis prvi upozorio A. Solovjev u članku »Materinski jezik dubrovačke vlastele u vrijeme pada Republike«, *Dubrovački list* I, Dubrovnik 1924., 32.

⁹ W. F. Wingfield, *A Tour in Dalmatia, Albania and Montenegro with an Historical Sketch of the Republic of Ragusa from the Earliest Times down to Its Fall*, London, 1859, str. 346–347. Putovao je uzduž naše obale od Rijeke na jug 1853. god.

da se radi o podjeli na osnovu »čistoće« krvi. I zaista, analizirajući genealoške podatke za sve navedene sorboneze kao i za obitelji, koje su 1816. god. već bile izumrle, a s njima su bile u rodbinskoj vezi, ustanovio sam da su sorbonezi svi sinovi, unuci ili praunuci iz brakova, u kojima je majka, baba ili prababa bila iz neke od 10 obitelji »novog« plemstva, koje je od 1664–1678. dobilo taj naslov, ali stvarno nije uživalo jednaka prava ni ugled, kao njihovi »stari« kolege. Neki su sorbonezi čak potomci brakova, u kojima je majka bila građanka (što je bilo dopušteno, uz izvjesne uvjete, od 1666. do 1682), ili inozemna plemkinja (iz krajeva izvan zone Zadar–Kotor), što također nije bilo poželjno i što se poslije 1682. jedva toleriralo Najniže mjesto među sorbonezima pripada bez sumnje potomcima novoprimitljenih obitelji ili pojedinaca u red vlastele. Od tih su Pad doživjele svega tri (Boždari, Natalići i Zlatarići), dok je ostalih sedam ranije izumrlo. Nije im se oprostilo, što su za novac kupile plemstvo, pa su sistematski držane daleko od glavnih časti. Prvi »novi« knez biran je tek 1786.,¹⁰ u Senat su prodrli 1783.,¹¹ u Malo vijeće 1787.,¹² a u providnike 1789. god.¹³ Očito je, da su »stari« (i oni, koji su očuvali čistoću plave krvi, i oni, koji su se o tu predrasudu ogriješili) smatrali svoje »nove« kolege manje vrijednima, kad su im istom nakon preko 100 godina u nižim službama dopustili da povire, i to isprva u vrlo malom broju, u viša zvanja, koja su, po njihovu mišljenju stvorena samo za njih, a ne za te skorojeviće.

Za svaki se rod može ustanoviti, kad je svoju krv »onečistio«. Vrlo su rano to uradili Menčetići, Kabužići, Gundulići i Bunići, a nešto kasnije i Crijevići, Džamanjići, Getaldići, Sarake; otprilike polovina rodova Sorkočevića i jedan rod Gučetića (t. zv. Tabakini).¹⁴ Opazio sam i to, da se nikad nije ostajalo na samo jednoj rodbinskoj vezi. Teško je bilo s prvim korakom, a poslije je bilo sve lakše. Ne bi prošlo mnogo godina i svi za ženidbu dozreli mladići iz jedne kuće slijedili su primjer prvog »prestupnika«.¹⁵ Tako bi pojedina obitelj u toku jedne generacije kompaktno prešla u sorboneze, osim navedenih iznimaka. Kako se vidi, krvna srodnost bila je kriterij, po kome se dubrovačka vlastela stranački opredjeljivala, pa je stoga umjestan prijedlog Luja Vojnovića, da se ove stranke, zbog toga što nisu prave stranke, prozovu, po uzoru na Firencu 13. st., konsorterijama.¹⁶

Navedeni su podaci osvijetlili pitanje etimologije spomenutih naziva.

¹⁰ DAD, Serija XXI/1, sv. 4/1, »Specchio del Maggior Consiglio« za 18. str., r. 42.

¹¹ Ib., *id.*, f. 207 b.

¹² Ib., *id.*, f. 37.

¹³ Ib., *id.*, f. 52 b.

¹⁴ Dokumente o tome objavit ću u Analima Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku.

¹⁵ Sam »prestupnik« ne bi, doduše, izgubio svoju »plavokrvnu čistoću«, kao što će njegova djeca iz takva braka. On je ipak bio loše gledan od svojih. Za dokumente o tome v. bilj. 14.

¹⁶ V. bilj. 2.

Pisci s kraja 17. i početka 18. st.¹⁷ ne govore ništa o sukobima unutar dubrovačke vlasteoske klase.¹⁸ Prvi se na njih osvrće 1763. francuski konzul u Dubrovniku A. Lemaire, ali on ne spominje nazive, koji nas zanimaju, već pozna »stare« i »nove«.¹⁹ Možda oni nisu tada još postojali. Slično radi i u svom sastavu iz 1766.²⁰

Ni njemački historik L. A. Gebhardi, koji 1781. piše na osnovu novinskih vijesti o događajima u Dubrovniku u 1762/63, ne zna za te nazive, već stranke zove »der aeltere« odnosno »der juengere Adel«.²¹ Jednako i u kasnijem izdanju toga djela u Pešti 1805.²²

F. M. Appendini nije se, vjerojatno zbog straha od cenzure, u svom pregledu dubrovačke povijesti usudio da išta kaže o toj neugodnoj stvari.²³ Đ. Ferić letimice se osvrće na »anarhiju« iz 1763. u svojoj latinskoj poemi *Periegesis*, ali ne ulazi u pojedinosti.²⁴

Prvi je J. Ch. Engel u svojoj *Povijesti Dubrovačke države* 1807. donio konfuzan podatak, koji je možda dobio od Dubrovčanina S. Rajčevića, da su se stare obitelji zvale šaljivo *Bolognesi*, a nove *Salamanchesi*, navodno jer je sveučilište u Bolonji starije od onoga u Salamanki, koje da je osnovano tek 1222. god.²⁵

Nekako u isto vrijeme, početkom 1806., boravio je u Dubrovniku francuski emisar liječnik F.-Ch. de Pouqueville, koji je u svom kasnije tiskanom putopisu zabilježio, da se plemstvo dijeli u dvije klase, ili bolje kaste, od kojih je Salamanka (*La Salamaque*) starija i oholija te smatra nižom od sebe i prezire Sorbonu (*La Sorbonne*). On nije znao, zašto se ove kaste tako zovu.²⁶

¹⁷ Spon-Wheler, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant fait aux années 1675 et 1676*, Amsterdam 1679; C. Freschot, *Memorie storiche e geografiche della Dalmazia ...*, Genova 1688.; Reusch, *Alter und Neuer Staat des Koenigreichs Dalmatiens ...* Nuernberg 1718.; J. Pitton de Tournefort, *Relation d'un voyage au Levant*, Paris 1717., ne donose o tome ništa. Za zadnje djelo v. M. Deanović, *Anciens contacts entre la France et Raguse*, Zagreb 1950., 19.

¹⁸ Prema saopćenju prof. dr. M. Deanovića, kome i na ovom mjestu srdačno zahvaljujem, nema u dubrovačkim adaptacijama Molièrovih komedija, koje je on priredio za štampu, izraza salamankez i sorbonez.

¹⁹ Vj. Jelavić, o. c., šteta je, što Jelavić nije tiskao »*Précis de troubles à Raguse en 1762-1763*«, koji je našao u Parizu, i što sâm upotrebljava nazive, koji nas zanimaju, iako ih, koliko se vidi iz njegova prijevoda, Lemaire ne upotrebljava.

²⁰ Š. Ljubić, »Izvještaj g. La Maire (!), francuskog konsula u Koronu, o Dubrovačkoj republici«, *Starine* 13., Zagreb 1881., osobito 50-51 i 66.

²¹ L. A. Gebhardi, *Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten*, III., Leipzig 1781, 803-866: *Geschichte des Freystaats Ragusa*, str. 864.

²² Id., *Geschichte der Koenigreiche Dalmatien, Kroatien, Szlawonien, Servien, Raszien, Bosnien, Rama und des Freystaats Ragusa*, Pesth 1805., 554-555.

²³ F. M. Appendini, *Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, Dubrovnik 1802-1803, I., cap. VI. *Forma del Governo aristocratico di Ragusa*, o tome mudro šuti. To je zapazio W. F. Wingfield, o. c., 346: »Appendini, in his panegirical history, has avoided the painful subject«, i u bilješci dodaje: »By bringing his narrative to a close with the abovenamed peace, A. D. 1718, and leaving the feud unnoticed elsewhere.«

²⁴ Đ. Ferić, *Periegesis orae Rhacusanae*, Dubrovnik 1803, str. CLXXIV.

²⁵ J. Chr. v. Engel, *Geschichte des Freystaates Ragusa*, Wien 1807., 262.

²⁶ M. Deanović, o. c., 20

U Memoaru B. Bettere, koji je raden za potrebe austrijskih vlasti, ovo se pitanje ne dodiruje.²⁷

Zadarski dokumenat također ne ulazi u razloge postanka ovih naziva.

O nazivima ne govori ništa ni A. Sorgo u svojoj knjizi.²⁸

W. F. Wingfield, pišući o Dubrovniku 1859., drži da su *the Salamanches* istaknute građanske obitelji, koje su primljene u plemstvo iza potresa, ali kako nema više velikaša iz Slavonije (*Slavonia*), da pojačaju njihove redove, oni izumiru; (to je samo djelomično točno, jer su neke salamanške obitelji zbilja došle iz zaleđa, ali davno prije, na pr. Gradići). *Sorbonezi* su, kako je on čuo, originalni patriciji, osnivači grada.²⁹

Odlomak iz memoara francuskog maršala Marmonta nije uvjerljiv.³⁰ On drži, da nazivi *Salamanquais* i *Sorbonnais* datiraju iz doba ratova Franje I. i Karla V. u 16. st., pa da su oni Dubrovčani, koji su bili u španjolskoj službi ili studirali u Španjolskoj, dobili prvi, a oni, koji su služili Franju I. i školovali se u Parizu drugi naziv. Prvi da su u njegovo doba bili bogatiji i smatrani vrlo poštenima, dok su drugi bili na zlu glasu s podmitljivosti, a imovno da su u većini slabo stajali. Ovo je objašnjenje nedavno pobio jakim argumentima M. Deanović, pa je neobično, da još neki pisci dovode u vezu ova dva naziva sa studiranjem u Salamanki ili u Parizu.

Oprezniji je S. Skurla, koji 1876. u kratkom, popularno pisanom pregledu dubrovačke povijesti nije će svaku vezu između naziva tih sveučilišta s pretenzijama pobornika dvaju tabora. On ne ulazi u pitanje zašto su »stari« *Salamanchesi*, a »novi« *Sorbonesi*. Kako ne navodi izvora, bit će za njih saznao usmeno.³¹

Malo iza toga Kosta Vojnović u vezi s time poziva se na Skurlu.³²

P. Pisani 1893. god. zna za nazive *Salamanticesi* i *Sorbonesi* i objašnjava ih time, da su prvi studirali u Salamanki, a drugi na Sorbonni.³³

Dubrovčanin Ivan Stojanović u svom prijevodu Engelove knjige piše u noti, da je Engel bio krivo informiran, jer da se »stari« zovu salamankezi, a »novi« sorbonezi, pa prema tome naziv »*bolognezi*« da ne po-

²⁷ B. Krizman, »Memoire B. Bettere, austrijskom generalu T. Milutinoviću o Dubrovačkoj republici iz 1815. god.«, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* I., Dubrovnik 1950, str. 423-464.

²⁸ A. de Sorgo, *Fragments sur l'histoire politique et littéraire de l'ancienne république de Raguse et sur la langue slave*, Paris 1839, 16.

²⁹ V. bilj. 9.

³⁰ Djelo mi je poznato po citatu iz M. Deanović, o. c., 142-143. Deanović je tražio Dubrovčane svih staleža, koji su studirali u Francuskoj. V. o. c., 81-94, osobito 90.

Što se tiče Dubrovčana, koji su studirali u Salamanci, poznat mi je samo malo-bračanin F. A. Macedonić iz Župe († 1683). V. M. Brlek, *Rukopisi Knjižnice Male braće u Dubrovniku* I., Zagreb 1952., 12.

³¹ S. Skurla, *Ragusa, Cenni storici*, Zagabria 1876, 22-23.

³² K. Vojnović. o. c., *Rad* 115., Zagreb 1893, 9-10.

³³ Prema M. Deanović, o. c., 142.

stoji. Stojanović citira u prijevodu ironične Voltairove riječi o dubrovačkim strankama, a poznat mu je i podatak iz »*Periegesisa*«³⁴

Lujo Vojnović donosi u *Padu* (1908) neke nove podatke o dvjema »frakcijama« i usmenu predaju o aroganciji »starih« prema »novima«.³⁵ Vjerojatno su također iz usmene predaje nove vijesti o *Salamenesima* (sic!) i *Sorbonesima*, koje donosi J. Gelcich u nadopuni novog izdanja Razzijeve Povijesti (1903).³⁶

O predmetu pisao je nekoliko puta i Milan Rešetar. Najprije se 1923. u članku *Iz kulturnog života starog Dubrovnika* uzgredno dotakao tih naziva objašnjavajući ih primatom starijeg, španjolskog sveučilišta.³⁷ Kasnije je razradio svoje mišljenje u člancima *Nova dubrovačka vlastela*³⁸ i *Salamankezi i Sorbonezi*.³⁹ U zadnjem članku Rešetar zna, da »stari« nijesu priznavali sebi ravnima ni »nove«, ni »one od stare vlastele, koji bi se oženili kojom novom vladikom«. O vremenu rascjepa kaže: »Uglavnom su se sigurno odmah poslije agregacije novih porodica dubrovačka vlastela razdijelila na dva tabora«. U novom taboru tvrdi da su bila »nova« vlastela i »oni među starima, koji su im priznavali tu ravnopravnost« (t. j. oni, koji su se s njima ženili, op. Ž. M.). Kasnije su, misli dalje Rešetar ispravno, a najkasnije u doba Francuske revolucije, politička i socijalna pitanja odvojila liberalne elemente od konzervativnih, te su se tako stvorile »dvije političke stranke, u kojima se nije pitalo, kakvoga je ko rođa i koljena, nego kako ko misli, ali se samo sobom razumije, da su stara vlastela, osobito stariji po godinama, bili ponajviše konzervativci, dok su mlađi bili liberalci«. U nastavku Rešetar polemizira s Engelom i, djelomično, s Marmontom. »Komu je došlo na pamet da tako prozove obje stranke naše vlastele, ne može se znati«, zaključuje Rešetar i dodaje svoje tumačenje, po kome je Salamanka starija od Sorbone, pa su stoga »stari« uzeli to ime.

Malo poslije toga članka pojavio se u istom listu prilog Luja Vojnovića *Salamankezi i Sorbonezi*.⁴⁰ On dokazuje, da je Sorbona starija od Salamanke, što, uostalom nije ni važno, jer je nemoguće, da su naši nazivi nastali u vezi s tim univerzama. Usto Vojnović ne pozna imena vlastele, koja bi tamo bila učila, a niti je ideološka razlika između ta dva centra

³⁴ I. Stojanović, *Povjest Dubrovačke republike*, Dubrovnik 1903., 118–120. Na str. 190 prevodi Voltairovu izjavu: »Hoćeš li da ti pričam o sadašnjem svijetu i da počnem od kineskoga cara pa sve do stranaka, koje kidišu u Dubrovniku?« Na str. 22 također posmrtno izdanog djela I. Stojanovića, *Dubrovačka književnost*, Dubrovnik 1900., ovaj se citat iz XXII Voltairova Dijaloga prevodi nešto drugačije. O Fериću, ib., 153 i 172. Na str. 150 pobija predaju, da su tobože jezuiti osnovali salamankeze i sorboneze. Stojanović drži, da su sorbonezi i puk htjeli ukinuti stroge odredbe protiv raskoši.

³⁵ L. Vojnović, *Pad Dubrovnika I.*, Zagreb 1908., 15.

³⁶ V. bilj. 5.

³⁷ M. Rešetar, »Iz kulturnog života staroga Dubrovnika«, *Jugoslavenska njiva*, Zagreb 1923., 9, 371.

³⁸ *Dubrovački list II.*, Dubrovnik 1925., br. 13.

³⁹ *Ib.*, br. 19. V. i Rešetarov članak »Posljednji dubrovački vlastelin«, *ib.*, br. 25.

⁴⁰ *Ib.*, br. 22.

nauke u 18. st. bila znatna, jer je Sorbona pod monarhijom bila »samo malo manje reakcionarna od Salamanke«. Ove »consorterije« nisu predstavnice konservativizma i liberalizma, jer prije Revolucije nije bilo takvih stranaka. (On ne zna, da se ti nazivi spominju prije 1789, već drži da oni nisu postojali prije početka 19. st.) Ono, što je bilo ispravno u Rešetarovim zaključcima, on zamućuje tvrdeći, da je među sorbonezima bilo i mnogo »stare« vlastele, a u protivnom taboru i »nove«, iako je uglavnom bilo obratno. Postanak tih riječi ovako objašnjava: »Svakako riječi Salamanke i Sorbona nešto znače, a da se ne odnose i na one universe i to je jasno. Bit će koji Dubrovčanin došao iz Salamanke i uhvatio se s nekim, koji je dolazio iz Pariza. Ovaj je onome drugome, dao nadimak ‚Salamankez‘ i otud su se stvorile te dvije ‚zastave‘».

J. Bersa (1932) ne donosi ništa novo, iako se služio zadarskim dokumentom.⁴¹

M. Deanović je ispravno zaključio, da su imena, i pored svog romanskog sufiksa, sigurno stvorena *ad hoc*, jer se ne nalaze ni u jednom francuskom ni talijanskom riječniku.⁴²

Šteta je da rad D. Pavlovića »O krizi vlasteoskog staleža u starom Dubrovniku XVII veka« vremenski ne zahvaća ovo razdoblje.⁴³

Riječ *Salamanke* u Rječniku JAZU ne osvrće se na novija mišljenja, a drugi naziv nije obrađen.⁴⁴

Iz svega, što je rečeno, može se zaključiti, da se naziv salamankezi odnosi na »staru« vlastelu, a sorbonezi na »novu« i na potomke mješovitih brakova. Ta se predrasuda gubila krajem 18. st., a sasvim je iščezla u toku 19. st.

Što se tiče postanka samih naziva prilično je jasno. Engelovi se podaci ne mogu uzeti u obzir, jer se oni nalaze samo kod njega, a on je svoje djelo pisao daleko od Dubrovnika, a i Rajčević⁴⁵ je bio već dugo vremena daleko od rodnog grada. Što se tiče varijanata, *Salamanticesi* je svojevrijedno približavanje dubrovačkog oblika španjolskom pridjevu *salmantino*, a *salamenchesi* u Delčića nije dokumentirano, te se po svojoj prilici radi o tiskarskoj pogrešci.

Deanović je ustanovio, da je minimalan broj dubrovačke vlastele (i Dubrovčana uopće) studirao u Parizu, a nijedan u Salamanci.⁴⁶ Vidjeli smo i to, da je za vrijeme starog režima postojala vrlo mala razlika u duhu, koji je vladao na ovim univerzitetima, što je priznao najzad i L. Vojnović povukavši svoje ranije tvrdnje o »ortodoksnom španjolskom Salamanci i razvratnim načelima pariske Sorbone«.⁴⁷ Vidjeli smo tako-

⁴¹ J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*, Zagreb 1941. Djelo je izdano posmrtno. Dosta konfuzno o tom pitanju Bersa govori na str. 13.

⁴² M. Deanović, o. c., 142-143.

⁴³ *Zbornik radova XVII*, SAN, Beograd 1952, 27-38.

⁴⁴ *Ak. Rj.* 61, Zagreb 1954., 530, s. v. *Salamankez* upućuje na *Salamanke*.

⁴⁵ Usp. F. Čale, »S. Rajčević Dubrovčanin«, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu III.*, Zagreb 1955., 193-198.

⁴⁶ M. Deanović, o. c., 80-94.

⁴⁷ L. Vojnović, o. c., *Dubrovački list II.*, Dubrovnik 1925., 22.

der i to, da ovi nazivi nemaju veze s opredjeljivanjem za načela Francuske revolucije ili protiv njih, jer smo ih zatekli ne tek početkom 19. st. (kako je prema L. Vojnoviću mislio još J. Bersa), nego 1781, odnosno 1785. (što ne znači, da ih, možda, nije bilo i prije). Ako su pojedine dubrovačke vlasteoske obitelji stalno prije Revolucije zastupale potrebu prijateljskih odnosa s Francuskom i sustavom francuskih saveznika (kao što su Poljska i, osobito nakon ugovora Josipa II. i Katarine II., Turska), a druge s Austrijom i njenim saveznicima (Engleskom u prvo doba, a kasnije s Rusijom), to je bilo zbog toga, što su sorbonezi u polemici s vladajućim salamankezima u ranije doba naišli na simpatije francuskog konzula.⁴⁸

Ostaje još pitanje etimologije ovih dvaju naziva. Pritom ne smije se a limine odbaciti mogućnost, da je neki Dubrovčanin zbilja dobio nadimak Sorbonez odnosno Salamankez,⁴⁹ a sufiks lat. *-ensis*⁵⁰ > tal. *ese* i kod nas je produktivan u starije doba (*-ez*).⁵¹

Nije potrebno pretpostaviti, da se radi o studentu, jer je dosta bilo Dubrovčana, koji su u Pariz i u Španjolsku išli po nekom drugom poslu. Ako se radilo o nekom istaknutom članu jedne od tih konsorterija, koji je u sebi sjedinjavao njihove negativne osobine, lako je moguće, da su protivnici taj naziv proširili i na sve njegove političke istomišljenike. Međutim, kako je skoro svaki dubrovački vlastelin imao po neki, često šaljiv, a ponekad i uvredljiv nadimak,⁵² trebalo je još nešto, da jedan takav osobni naziv postane i stranački te tako duže poživlji. Bilo je nužno, naime, da pučka etimologija taj osobni nadimak dovede u tako usku vezu sa manama protivničke stranke, da ni smrt prvog nosioca, ni pojave novih čudaka, gramzivaca, »golostrašnih«⁵³ tirana, okrutnika, umišljenih veličina i mudrijaša ne dovedu u pitanje postojanje tog naziva.

Na osnovu sačuvanih mišljenja salamankeza o sebi i svojima,⁵⁴ odnosno o protivnicima, po onome, što su salamankezi voljeli, odnosno mrzili, dadu se rekonstruirati crte idealnog vlastelina, kakav je, prema njihovom mišljenju, mogao biti jedino salamankez. Samo sebe i svoje oni smatraju istinskim rodoljubima, koji jedini mogu da budu dobri državnici, nepristrani suci, nesebični upravljači državnog novca, učenjaci, privrednici, muževi i očevi. To što ova kasta idealizira sebe nije nova pojava (dovoljno je, da se sjetimo, kako su kipari antike prikazivali ro-

⁴⁸ V. Jelavić, o. c., passim.

⁴⁹ Nažalost ne postoji studija za nadimke u našem jeziku, pa je polazna radnja još uvijek Mareticeva studija o prezimenima. Mnoga su naša prezimena postala od nadimka, koji je neki pojedinac dobio, jer je bio u nekoj zemlji ili jer slični na pripadnike nekog naroda. Usp. Grego, Grkeš, Turketo, Olandez, Ugrin i slična, sva na našem Primorju.

⁵⁰ O sufiksu *-ensis* > *ese* v. G. Roblfs, *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten III.*, Bern 1954., 332, § 1122.

⁵¹ Na pr. Englez, Kinez i sl.

⁵² V. M. Rešetar, »Slavenska prezimena dubrovačke vlastele«, *Dubrovački list II.*, Dubrovnik 1925., 32.

⁵³ Ovaj izraz upotrebljava L. Vojnović, o. c., br. 22.

⁵⁴ V. bilješku 14.

bove, a kako patricije i slobodne ljude uopće). Samo su oni mudri, razboriti, učeni, druželjubivi, uravnoteženi i umjereni u svemu, dakle, ukratko, kvintesencija skladnosti. Nasuprot tome, oni u sorbonezima vide sebičnjake, gramzive za novcem, koji su usto još i podmitljivi, glupi, arogantni i nemoralni, a često i kavgađžije, vikači i razbijači, što su sve teški nedostaci u odnosu na dubrovački ideal skladnosti. Salamankezi uživaju, kad doznaju, da je neki sorbonez primao mito, nosio nož na sjednicu Senata u namjeri da izazove tučnjavu, varao svoju ženu (ili ona njega), nedolično se ponašao, prekršio pravila bontona i sl. Sve je to znak, mišljahu salamankezi, da su sorbonezi nedorasli, nezreli i u svakom pogledu manjevrijedni plemići, da im treba još duge škole i vremena, da sazru i da postignu ono, što salamankezi imaju baštinjeno, od rođenja, zbog svoje »čiste plave krvi«.

Moglo bi se pretpostaviti, da je franjevac Frano Sorkočević-Bobaljević (Sorgo-Bobali), koji je 1763. dugo boravio u Parizu i u Versaillesu u važnoj državnoj misiji (što se rijetko davalo »novima«, dok su »stari« držali vlast) i bio jedan od najboljih poznavalaca francuskih prilika i kulture svoga doba,⁵⁵ na povratku dobio nadimak Sorbonez. Zašto ne »Francéz«, upitat će se netko. Analizirajmo malo njegovu ličnost. Frano je bio vrlo umišljen⁵⁶ i naduven plemić pa je rado isticao samo prvi dio svog prezimena (Sorkočević-Sorgo), budući da je ta obitelj bila jedna od najmoćnijih i najbrojnijih u Republici. Njegov predak Miho bio je među prvima, još 1666, dakle prije potresa, primljen u plemstvo, a kako su i Sorkočevići, i Bobaljevići bili »stara« vlastela, očito je, da je Miho bio s njima u nekoj vezi i da je njegov rod bio ma s kog uzroka izgubio plemstvo.⁵⁷ Stoga se ta obitelj smatrala boljom od ostalih sorboneza i ravnom salamankezima. Možda je ovdje došlo do igre riječi, do ironičnog spajanja prvih slogova obaju prezimena. Kao da mu se htjelo reći: »Ti si Sorbo, a ne Sorgo!« A *sorbo*, kako znamo, a znala su i ondašnja vlastela, koja su poznavala talijanski književni jezik, znači »oskoruša«, stablo, koje daje vrlo male, neugledne, slabo cijenjene plodove, koji se, što je vrlo važno, beru, dok još nisu sasvim zreli. »*Col tempo e con a paglia maturano le sorbe*«, veli talijanska poslovice, koja odgovara našima »Ide vrijeme, nosi breme« ili »Strpljen-spasen«.⁵⁸ I zaista, »novi« su, kako smo vidjeli, čekali oko 120 godina, dok im se priznala stvarna politička zrelost i ravnopravnost.

Netko bi mogao reći, da je ovo povezivanje s voćkom *sorbo* plod mašte. Međutim, postoji dokumenat, koji me je i potakao na traženje rješenja u ovom smjeru. Miho Sorkočević, vodeći salamankez (brat čuve-

⁵⁵ M. Deanović, o. c., 61 »Ce religieux ... passait dans son pays pour bien informé des choses de France et de sa culture.«

⁵⁶ AB, C 2/1 pismo I. Borna T. Basiljeviću od 23. III. 1787., gdje mu javlja, da jedan član obitelji Sorgo-Bobali intrigira u Beču protiv njega i dubrovačkog otpravnik poslova. To je jedna vucibatina (*gueux*), a misli, da je najveći plemić na svijetu.

⁵⁷ M. Rešetar, »Nova dubrovačka vlastela«, *Dubrovački list* II., Dubrovnik, 1925., 13.

⁵⁸ M. Deanović, *Talijansko-hrvatski rječnik*, Zagreb 1948², s. v.

nog dubrovačkog državnika Lukše, na koga su iza 1781. ustali njegovi stranački drugovi optužujući ga, da uz pomoć Austrije pokušava zavesti oligarhiju ili, možda, čak i ličnu diktaturu), piše 2. srpnja 1783. o svojoj prepirci s Lukom Đurđevićem-Bunićem (salamankezom, koji je bio protiv braće) nećakinji: »... In fatti egli me ne disse tante, che se fossero *sorbe*, non potrebero capire nel carro di alcun *villano* (podvukao Ž. M.). Appena le avrà dette tante a sua moglie in un anno. Esse però sono zucchero a paragone delle imputazioni calunniose che avventò contro l'onestà di mio fratello, e mia ...«⁵⁹

Očito je, da je Miho »izdajicu« svoje stranke proglasio malne sorbonezom, t. j. bezobraznim klevetnikom, kakvi samo oni mogu da budu.

U starije doba postojala je u talijanskom jeziku i riječ *sorbone*.⁶⁰ Pogledajmo, kako sve J. Stulić tumači u svom Rječniku ovu staru toskansku riječ: »Sorbone. dicesi d'uomo cupo, e che tutto intento a' proprij avvantaggi procura segretamente, e accertamente conseguirli – čovjek ožimljiv, dubok, vuhven, šarovit – homo tectus, simulatus;⁶¹ a u hrvatsko-talijanskom dijelu rječnika daje ove ekvivalente: ožimljiv, v. ožimao -aspro, immaturo, asper, acerbus, acer;⁶² šarovit, fallace, finto, ingannevole ..., fallax, fictus, dolosus;⁶³ vuhven, fallace, ingannevole, fraudolento, furbo, astuto, fraudulentus, dolosus, captiosus, fictus, vafer ...⁶⁴ – i, konačno, dubok, profondo, cupo, astuto, profundus, altus, callidus, vafer, astutus.⁶⁵ Iz ovih primjera vidimo, da je zbilja bilo teško naći izraz, koji bi bolje od ovoga ujedinjavao sve sorboneške opacine i nedostatke. Možda je i igra riječi *oskoruša* : *skorašan* (u Stulića ovaj pridjev znači: recente, moderno, nuovo, fresco)⁶⁶ imala udjela u izboru naziva sorbonez i obogatila njegovo bogato semantičko polje još jednom asocijacijom, koja je ciljala na skorojevički karakter »novog« plemstva. Možda je postojala asocijacija s izrazom *sorbe*⁶⁷ u smislu batine i s glagolom *sorbare*, *dar botte*.⁶⁸ Držimo, da ove sličnosti nisu slučajne, a vidjeli smo, kako na jednu od njih upućuje jedan kompetentni suvremenik.

S druge strane, protivnici su se zbog svog formalizma, pretjerane uljudnosti, oholosti i raznih nastranosti činili sorbonezima smiješni. »Gospar antiki« se i danas u Dubrovniku čuje za čeljad zastarjelih na-

⁵⁹ DAD, ABG, Koresp. C-1.

⁶⁰ Tommaseo-Bellini, *Dizionario della lingua italiana*, Torino, IV, 1014.; P. Fanfani, *Vocabolario della lingua italiana*, Firenze 1876, 1455.; Battisti-Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, V, Firenze, 1957, 3555; A. Prati, *Vocabolario etimol. ital.*, Milano, 1951, nema je.

⁶¹ G. Stulli, *Vocabolario italiano-illirico-latino* I-II, Ragusa 1810, 611.

⁶² G. Stulli, *Rjecosloxxje ...* I-II, Dubrovnik 1806. Riječi se donose u današnjem pravopisu, str. 724.

⁶³ Id., *ib.*, 310.

⁶⁴ Id., *ib.*, 587.

⁶⁵ Id., *ib.*, 150.

⁶⁶ Id., *ib.*, 337.

⁶⁷ M. Deanović, *Rječnik ...*, s. v.

⁶⁸ P. Fanfani, *o. c.*, 1455., Cappuccini-Migliorini, *o. c.*, 1513; A. Prati, *VEI*, 921.

zora i čudnog načina života. Nije isključeno, da se neki salamankez hvalio vezama svoje obitelji sa Španjolskom. Znamo na primjer, da je Antun Sorokočević nosio španjolsku titulu »*duca d'Alva*« (sic!), za što nije imao, kako se čini, pravne podloge.⁶⁹ Sjetimo se i uzdisanja u II. dijelu *Dubrovačke trilogije*, za lijepim prošlim vremenima, kad je slavni predak došao kao dubrovački poklisar na dvor Karla V. Španjolski ceremonijal i slične pojave bile su pri kraju 18. st. već pomalo anahronističke, a većina ih je salamankeza visoko cijenila. Možda se ne će nikada saznati, da li je neki »stari« vlastelin, koji se hvalio svojim doživljajima u Španjolskoj, dobio nadimak Salamankez. Na nama je, da promotrimo psihološku motiviranost, zbog koje se taj naziv održao kao ime stranke.

Gledajući u svakodnevnom malom svijetu čudne postupke kojeg svog susjeda, bit će mnogi sorbonez pomislio ne jednom: »Gledaj ga, misli da je mudar, a nema soli⁷⁰ u glavi« *Il sale⁷¹ gli manca*. A to se moglo desiti, sve da i nijedan »stari« nije dobio nadimak Salamankez. Od ovako formulirane talijanske rečenice nije bilo teško doći do naziva salamankezi. Dodajmo i to, da se talijanska riječ *salame*⁷² u figurativnom značenju »klipan, zvekan, glupan« čuje u Dubrovniku u uzrečici *Salame in banca*.

Osim toga, pretjerana uljudnost i prenemaganje u komplimentima i ceremonijama talijanski se kazuje izrazom *fare un (gran) salamelecco*.⁷³ Ova istočnjačka riječ prešla je preko turskoga i u naše bosansko-hercegovačke govore (*salam, salamaleć, salamalek sc. nazivati*).⁷⁴ Iako te riječi ne nalazimo u dubrovačkih pisaca, vjerojatno je da su je sorbonezi kao izraziti turkofili (stoga su njih najčešće i slali za poklisare u zemlje Otomanskog carstva) poznavali, te je tako moglo doći do interesantnog ukrštanja između refleksa ove istočnjačke riječi, koju smo mi i Talijani primili, u dubrovačkoj tvorevini salamankez. Možda je i glagol *salamastrati*⁷⁵ posuđen iz talijanskoga, djelovao na konsolidaciju ovog termina zbog poznate osobine salamankeza, da svakome, a osobito nižemu od sebe, arogantno drže prodiku, makar talijanska riječ znači nešto drugo.

Ovim izlaganjem nisu dakako još definitivno određeni etimoni spomenutih dvaju termina, što su mnogi pokušavali od Engela na ovamo preko 150 godina, ali je bar dokumentirano Rešetarovo mišljenje o kriteriju podjele dubrovačke vlastele i skrenuta je pažnja na mogućnost da se tu radi o t. zv. pučkoj etimologiji i o psihološkoj motiviranosti tih soci-

⁶⁹ DAZ, Misc XVII, br. 39., *Tajna pisma ...*, u karakteristikici A. Sorga, dokument broj 43.

⁷⁰ Za smisao riječi *so* u prenesenom značenju v. *Ak. Rj.* 15, 866 b.

⁷¹ Za isti smisao u talijanskom v. navedene talijanske rječnike, s. v.

⁷² M. Deanović, *Rječnik ...*, s. v.; Tommaseo-Bellini, o. c., IV, 504.; Boerivo, s. v.

⁷³ M. Deanović, *Rječnik ...*, s. v.; Tommaseo-Bellini, o. c. IV, 504, i t. d. Na žalost je Stulić ne registrira.

⁷⁴ *Ak. Rj.* 14, 529.

⁷⁵ *Ak. Rj.* ga ne bilježi. Živ je i danas. U talijanskom ima smisao *far il succente* (Stulić, o. c., 484). V. i Tommaseo-Bellini, o. c. IV, 504.

jalnih grupa. Iako su te riječi i nastale u uskom krugu malobrojne i uglavnom školovane dubrovačke vlastele, pitanje je vrlo zamršeno, osobito stoga, što su mnogi dubrovački plemići osim svog materinjeg jezika poznavali u to doba kozmopolitizma jednako dobro talijanski, a neki i francuski.⁷⁶

Riassunto

I »SALAMANCHESI« E I »SORBONESI« A RAGUSA

L'autore studia le vicende dei termini »salamanchesì« e »sorbonesi« in uso nel Settecento per distinguere i due partiti dell'aristocrazia di Dubrovnik.

Contrariamente alle opinioni di vari studiosi che credevano di scorgervi una tarda eco delle guerre di Francesco I con Carlo V o i nomi delle due celebri università di Salamanca e di Parigi, l'autore, seguendo le opinioni di M. Rešetar, L. Vojnović e M. Deanović, dopo aver studiato a fondo l'humus storico e culturale sul quale i due termini crebbero, propende per una soluzione che tenga conto di tutti i fattori che vi intervennero.

⁷⁶ Od 81 vlastelina, koliko ih je nabrojio A. Solovjev u zadarskom spisu iz 1816. (v. bilj. 8) za 48 daju se i podaci o njihovu poznavanju jezika. Od tih 2 znaju samo »ilirski«, 42 »ilirski« i talijanski, a 4 talijanski i »ilirski«. Osim toga 16 ih zna francuski, isto toliko latinski, jedan grčki, a svega 2-3 razumiju nešto malo njemački.